

Аннотація. Резник Ю. Н. *Жизненный уровень работников почтовых и почтово-телеграфных учреждений Правобережной Украины (вторая половина XIX – начало XX вв.).* В статье на основе источниковой и литературной базы проанализирован уровень жизни почтовых и почтово-телеграфных служащих Правобережья второй половины XIX – начала XX в. Автор показал материальное обеспечение работников, систему дополнительных стимулов (различные виды помощи и доплаты), высветил социальные льготы связистам и систему морального поощрения.

Ключевые слова: почта, почтово-телеграфные чиновники, материальное обеспечение, заработная плата.

Summary. Riznik Y. *The Living standards of employees of postal and postal telegraph institutions of Right-bank Ukraine from the second half of XIX to the beginning of XX centuries.* The article provides analysis of the living standards of employees of postal and postal telegraph institutions of the right-bank Ukraine from the second half of XIX to the beginning of XX century based on archival sources and literature. The author pointed out that the heads of offices and officials of the higher categories were in a better position than the subordinate employees and officials of lower ranks. For ensuring the stable interest of entry for postal and Telegraph service the government proposed a system of additional incentives such as various types of assistance and co-payments. The range of services was expanded to packaging parcels, providing paid services to population in writing the address. Experienced workers were able to get an additional income by means of teaching students for positions of postal Telegraph officials who were trained at the district institutions. One of the important elements of the social package was pension. In addition to financial compensation there was the system of moral encouragement. Those specialists who provided high quality of service were awarded with orders and medals.

Key words: mail, post and Telegraph offices, material security, wages.

УДК 94(438)

В. Ф. Боєчко

ПОЛЬСЬКО-НІМЕЦЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ 1919 р.: ДИСКУСІЇ ЩОДО КОРДОНІВ

Проаналізовано основні проблеми територіального розмежування на Паризькій мирній конференції у 1919 р. стосовно західних та північних кордонів Польської держави. На основі аналізу здобутків сучасної історіографії та наявної джерельної бази розкрито зміст дискусії щодо визначення кордонів новопосталої Польської республіки.

Ключові слова: Паризька конференція, кордони, Польща, Р. Дмовський, територіальне розмежування

Постановка проблеми. Із завершенням Першої світової війни та за активної підтримки провідних світових держав на Паризькій мирній конференції відбулося суттєве переформування політичного простору повоєнної Європи. На особливу увагу, на нашу думку, заслуговує питання відродження Польської республіки.

Мета. Польсько-німецьке протистояння на Паризькій мирній конференції у сучасній українській історіографії практично не досліджено. Це потребує подальшого предметного вивчення, що й визначає мету статті.

Виклад основного матеріалу. Актуальним питанням для новопосталої Польської держави було визначення кордонів Веймарською республікою. На Паризькій мирній конференції воно зумовило тривалу і гостру полеміку між її керівниками, представниками Ради чотирьох (В. Вільсон, Д. Ллойд Джордж, Ж. Клемансо, Орландо). Основні суперечки точилися навколо познанської територіальної проблеми; приєднання до Польщі районів Західної Пруссії, а також територіальних проблем Східної Пруссії; гданського та верхньосілезького питань. Ще наприкінці Першої світової війни основними центрами вирішення польського питання стали, з одного боку, сам польський народ, а з іншого – держави Антанти. Особливий резонанс мало послання В. Вільсона від 8 січня 1918 р. щодо мирного післявоєнного врегулювання, 13-й пункт якого визначав кордони майбутньої Польщі [1, 233]. Це положення після визнання країнами Центрального блоку програми В. Вільсона як платформи для перемир'я, стало правовою базою, на основі якої світове співтовариство погодилося виправити несправедливість щодо поляків.

Провідні західні країни вважали, що Польща має отримати лише території, на яких за етнічним складом переважали поляки [2, 127]. Натомість польські політичні діячі зверталися до традицій великої держави, яка існувала до поділів Речі Посполитої. Використовуючи розбіжності країн-переможниць, Німеччина прагнула закріпити за собою східні території колишнього Райху, що виявилось під час роботи Паризької мирної конференції. Так, генерал В. Тренер у березні 1919 р. листом до М. Ерцбергера – керівника німецької делегації в Парижі – радив домагатися вигідніших для Німеччини умов миру щодо польсько-німецького кордону, беручи до уваги зацікавленість Англії і Франції у створенні «антибільшовицького фронту» в Європі [3, 296].

7 травня 1919 р. у Тріанонському палаці німецькій делегації був вручений проект мирного договору, згідно якого Німеччина мала визнати незалежність Польщі та віддати їй частину своїх східних земель, зокрема такі території, як Верхня Сілезія, Познанщина (без сквезинського, половини менджижецького, веховського, частини ельблонгського і злотівського повітів), Королівська Пруссія, Вармія без Бранево, Лідзбарка (приналежність ольштинського і решельського повітів визначалася плебісцитом), Княжа Пруссія (приєднувалася частиною малборкського повіту) та Гданськ, який оголошувався вільним містом [4, 113]. Загалом проект договору визнавав за Польщею 56579 кв. км колишніх пруських територій, на яких проживали 4996971 осіб, з яких 3 млн були поляками; території, охоплені плебісцитом, склали 14990 кв. км, з населенням 720 тис. жителів [5, 13].

Проект мирного договору було гостро розкритиковано німецькою стороною та відхилено більшістю голосів Національних зборів Німеччини 12 травня. Депутати наполягали на збереженні «єдності Німецької імперії», аналогічні настрої панували й серед військових. Щоправда, не всі в урядових колах поділяли такі погляди. Помірковану позицію щодо мирного врегулювання висловлював зокрема начальник Генерального Штабу В. Тренер, який висловив наступні аргументи на користь підписання мирного договору: зберегти за собою східні території можна лише продовжуючи війну, але країна до цього не готова ні матеріально, ні військово [6, 30]. Німецьку відповідь – «Зауваження до умов миру» – союзні держави отримали 29 травня. Німеччина визнавала незалежність Польщі, втім, погоджувалася повернути останній лише території з переважаючим польським населенням. Німецькі політики прагнули зберегти за собою Верхню Сілезію, частину познанських земель і Гданськ, категорично протестуючи проти відторгнення Східної Пруссії [7, 191].

Через відсутність німецької делегації на Паризькій мирній конференції, значну роль у визначенні польсько-німецького кордону відгравала політика польських правлячих кіл. Польську делегацію представляли Р. Дмовський та І. Падеревський [8, 199]. За допомогою останнього, начальник Польської держави Ю. Пілсудський намагався стримати профранцузьку політику Р. Дмовського, віддаючи перевагу відносинам з англійцями і американцями. Таким чином, він хотів реорганізувати польську делегацію, пов'язану з Польським національним комітетом у Парижі [9, 138]. Натомість Р. Дмовський вважав, що Польща має включити не тільки етнічно польські райони, але й території, де був присутнім сильний польський елемент. Його загальні міркування про територіальні межі майбутньої Польщі були опубліковані ще 1917 р. у Лондоні, під назвою «Про проблеми Центральної і Східної Європи». Він відзначав: «Питання про кордони між Польщею і Німеччиною повинні враховувати, поза сумнівом, і етнографічний, і історичний аспекти» [7, 25].

Для детального розгляду проблеми з визначення польсько-німецького кордону Рада десяти в кінці січня 1919 р. утворила комісію з польського питання. До її складу ввійшли голова – представник французької делегації Ж. Камбон, а також представники американської, британської й італійської делегацій. Розглядаючи це питання, комісія насамперед враховувала етнічну принадлежність населення відповідних територій Центральної Європи. Землі з беззаперечно польським населенням мали стати складовими частинами Польщі. Передбачалося повернути їй Гданськ і території, що лежали уздовж залізниці, що веде від Варшави до Гданська, при збереженні за Німеччиною основної частини Східної Пруссії. Це давало Польщі вихід до моря у вигляді коридору, прокладеного крізь німецькі землі.

25 лютого Р. Дмовський у листі до Ж. Камбона представив меморандум про межі Польщі [10, 45–55]. Проте комісія останнього виступила 12 березня з власним проектом польсько-німецького територіального розмежування, який передбачав включення до складу Польської держави Верхньої Сілезії, Познанщини, а також Гданського Помор'я, разом із широкою

зоною територій по правому берегу Вісли. Доля південної частини Східної Пруссії залежала від результатів плебісциту [10, 107–113]. Р. Дмовський не вважав цей проект великим успіхом, хоча визнавав, що «поляки в Парижі були б цим загально задоволені» [11, 20]. Також він був стурбований рішенням комісії про проведення плебісциту у Вармії і Мазурах, що могло стати в майбутньому прецедентом не на користь Польщі [12, 105]. Прийнятий же комісією Ж. Камбона, проект містив досить вигідне для Польщі встановлення західного кордону. Саме з цього часу розпочалося жорстке дипломатичне протистояння між польською делегацією, німецькими політиками та провідними світовими лідерами, які мали вирішити це питання. В такій ситуації польська делегація робила все можливе, аби вплинути на вирішення територіального питання в бажаному для неї варіанті [10, 111–112].

На черговому засіданні Ради десяти 19 березня 1919 р. члени комісії з польського питання вирішили одностайно віддати Польщі в «необмежене володіння» території по залізничній лінії Гданськ–Млава–Варшава. У декларації комісії основна увага зверталася на лінію етнічного розподілу і необхідність визначення кордонів на користь Польщі. Таким чином, враховуючи геополітичну ситуацію, в якій перебувала остання, зміцнювалися межі нової держави [13, 56]. Ця декларація стала предметом подальших дебатів на засіданнях конференції. У дискусії проти представлених пропозицій щодо польських західних кордонів виступив Д. Ллойд Джордж, зауваживши, що «кількість німців, включених до складу польської держави, складе 2132 тис.». На його думку, це «може в майбутньому зумовити в Польщі великі проблеми» але, передусім, німці можуть завагатися і не підписати договір, що містить такі умови, тому «слід також вислухати думку Німеччини» [12, 105]. Етнографічний критерій лежав в основі визначення західної польської межі Сполученими Штатами, що означало виключення зі складу Польщі частини західних польських земель. Питання про Гданськ президент В. Вільсон залишав відкритим [11, 42–43].

У перші місяці 1919 р. позиція Антанти щодо виходу Польщі до моря через Гданськ була сприятливою для Варшави, адже це було пов'язано з плануванням військових дій проти Радянської Росії. Проте з кінця березня становище докорінно змінилося й 3 квітня Рада чотирьох оголосила про створення на території Гданська вільного міста, що перебуває під заступництвом Ліги Націй [10, 203–309]. На ухвалення цього рішення вплинула і позиція Англії, що не бажала посилення Польщі, вбачаючи в ній союзника Франції. Питання Гданська мало величезне значення для Польської держави. Саме тому польська делегація виступила проти планів створення вільного міста. На думку Р. Дмовського, який висловлювався про історичну приналежність Гданська до Польщі, тільки таке рішення було б справедливим, оскільки їй був необхідний доступ до моря з огляду на економічне, політичне й оборонне значення. Голова Відділу друку ПНК у Парижі М. Сейда писав: «Ми боремося проти цього в дипломатичних колах, у пресі, і готуємо поле для діяльності в парламенті. Організуйте в країні якомога більше маніфестацій з приводу Гданська» [11, 245]. Проте вжиті заходи не вплинули на позицію країн Антанти. Зрештою, В. Вільсон згодився в полеміці щодо Гданська і Східної Пруссії з думкою Д. Ллойда Джорджа. Таким чином, виник конфлікт між «великою четвіркою» та комісією Ж. Камбона, що відчувала сильний тиск з боку британських представників. Комісія, незважаючи на склад і аргументи, наполягала на неприйнятті вимог британського прем'єра, але «програла» у вирішенні польського питання.

Ще гостріше на конференції розгорнулася боротьба за Верхню Сілезію [12, 106]. На першому засіданні Ради десяти 29 січня 1919 р. Р. Дмовський висунув програму, в якій вимагав визнання на заході земель із незаперечно польським населенням, зокрема всієї Верхньої Сілезії, що не входила перед першим розділом до складу Польської держави. На доказ цих прав він посилався на дані німецької статистики, згідно з якою, в деяких округах регіону відсоток поляків сягав 80–90 [7, 41]. Великобританія у питанні Верхньої Сілезії відкрито підтримувала Німеччину, а Д. Ллойд Джордж заявив: «Східний кордон Німеччини має бути змінений на її користь в одному або двох випадках, і ми не маємо права відділити Верхню Сілезію від Німеччини і передати її Польщі без плебісциту» [10, 74]. Він побоювався посилення не стільки Польщі, скільки Франції, яка легко могла б у результаті цього збільшити, за рахунок металургійної промисловості, свій економічний потенціал [14, 582].

Тим часом позиція Польщі щодо Верхньої Сілезії поступово погіршувалася, а 29 травня Р. Дмовський написав З. Грабському: «Деякі дні тому Пішон запевняв мене, що ніяка дискусія з німецькою делегацією з територіальних питань не буде допущена; не менше проти

нас тут працює й Англія, закликаючи до можливих поступок. Побоююся, що нам запропонують або залишити Верхню Сілезію Німеччині, або прийняти хоча б плебісцит. Американці теж не зовсім впевнені» [11, 124–125]. Найбільшим опонентом у цьому питанні був радник Д. Ллойд Джорджа – Дж. Кейнс, доводячи, що Польщі не потрібно стільки вугілля (47 млн т), але без якого загине промисловість Німеччини і Західної Європи [13, 54]. У свою чергу, німецька сторона вимагала залишити Верхню Сілезію у складі Німеччини, аргументуючи, по-перше, тим, що її населення не є польським, а по-друге – регіон необхідний німецькій економіці [10, 186–188]. Загалом дискусії щодо поступки цієї провінції Польщі мали тривалий і запеклий характер.

22 березня Рада десяти знов повернулася до питання польсько-німецького кордону. Д. Ллойд Джордж зауважив, що «згоден тільки умовно схвалити рішення, запропоноване комісією Камбона». У результаті, Рада десяти, за підтримки В. Вільсона, ухвалила залишити незмінним рішення про польський західний кордон «з метою подальшого його обговорення, спільно з питанням про існуючі межі Німеччини» [7, 130]. Тобто, дискусія не закінчилася рішенням комісії Ж. Камбона, а була включена до загального обговорення майбутніх кордонів Німеччини. Польські делегати намагалися спростувати німецькі аргументи і пом'якшити тиск з боку британських представників у вирішенні проблеми Верхньої Сілезії. Так, експертною комісією під керівництвом Ромера і Сейди була розроблена нота у відповідь на німецькі зауваження та 3 червня направлена в генеральний секретаріат мирної конференції. У ній містилася апеляція до «13-го пункту» програми В. Вільсона, а на підтвердження наведені дані перепису населення Верхньої Сілезії 1910 р. Польська влада, передаючи ноту, стверджувала також, що Верхня Сілезія потрібна Німеччині, аби розпочати нову війну [7, 201–202]. Втім, Польщу у цьому питанні підтримувала лише Франція. За повідомленням Р. Дмовського, «Тард'є підготував французьку територіальну програму з питання східних меж Німеччини, яка повністю співпадає з нашою», але це мало чим допомогло [10, 121–124].

Дебати продовжувалися і на засіданні 4 червня Рада, під сильним тиском Д. Ллойд Джорджа, вирішила визначити подальшу долю Верхньої Сілезії шляхом проведення плебісциту. Згодом Р. Дмовський з приводу такого рішення писав: «Відібрали головну частину того, що видерли від нас прусси під час поділів, отримуємо колиску Польщі, Познань, через Помор'я повертаємося до Балтики... Але не можна закривати очі на той факт, що ми отримали тільки половинчате вирішення нашої прикордонної проблеми з німцями... Ми не досягли того, чого бажали, що ми вважали за необхідне для безпеки Польщі, для її успішного розвитку, для здобуття її незалежності й на що ми мали право» [6, 18]. 10 червня Рада десяти остаточно затвердила лінію німецько-польського кордону в районі Західної Пруссії, з урахуванням пропозицій Д. Ллойд Джорджа на користь Німеччини. Для формування західного кордону Польщі важливе значення мав Версальський договір, підписаний 28 червня, після тривалих дискусій, і який набув чинності 10 січня 1920 р. Від імені Польщі документ підписали І. Падеревський і Р. Дмовський. Версальські домовленості встановлювали західні та північні кордони Другої Речі Посполитої, позбавивши Німеччину прав на частину Великої Польщі та Східне Помор'я. В Ольштинському та Квідзинському округах Східної Пруссії, а також у Верхній Сілезії передбачалося проведення плебісциту. Землі, що відійшли до Польщі за Версальським договором, становили понад 45 тис. кв. км, з населенням 3 млн осіб, з яких – 61,5% поляків [15, 452].

Висновки. Загалом Паризька мирна конференція, за вирішення польсько-німецьких питань, як вважає більшість польських дослідників, проігнорувала інтереси Польщі. Польсько-німецький кордон, встановлений її рішенням, залишав останній вихід до моря лише у вигляді вузького коридору, прокладеного через землі, що належали Німеччині, за якою були збережені багаті польські землі та понад 2 млн осіб польського населення. Кордон Польщі проходив близько від її основних життєвих центрів. Тому рішення конференції давали німцям змогу контролювати морські зв'язки Польщі та використовувати західні польські землі як плацдарм для наступу на Другу Річ Посполиту. Разом із тим, німецька сторона відмовилася від деяких районів Помор'я, Познані, більшої частини Східної Пруссії. Питання про приналежність Верхньої Сілезії мало вирішуватися плебісцитом, а Гданськ переходив під контроль Ліги Націй і оголошувався вільним містом, з включенням до польської митної системи. Загалом рішення конференції не відповідали інтересам як Польщі,

так і Німеччини, породжували напругу в стосунках двох країн, а згодом перетворили Польщу на жертву останньої.

Список використаної літератури

1. Архив полковника Хауза. Подготовлен к печати профессором истории Иэйлского университета Чарлзом Сеймуром. Т. III / пер. с англ. В. В. Прокунина. – М. : Гос. социально-экономическое изд-во, 1939. – 320 с.
2. Алексієвець Л. М. Польща: утвердження незалежної держави 1918–1926 рр. / Л. М. Алексієвець. – Т. : Підручники і посібники, 2006. – 448 с.
3. Die Deutsche Nationalversammlung im Jahre 1919 in ihrer Arbeit für den Aufbau des neuen deutschen Volkstaates / hrsg. V. E. Heilfrin. o.y. Bd. 1–2.
4. Sowa A. U progu wojny. Z dziejów spraw wewnętrznych i polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej / A. Sowa. – Kraków : Towarzystwo Sympatyków Historii, 1997. – 322 s.
5. Dominiczak H. Granica polsko-niemiecka 1919–1939. Z dziejów formacji granicznych / H. Dominiczak. – Warszawa, 1975.
6. Баран З. А. Відродження і становлення Польської держави 1918–1921 рр. / З. А. Баран. – Л. : Вид-во ЛДУ, 1995. – 55 с.
7. Sprawy polskie na Konferencji pokojowej w 1919 r., dokumenty i materiały. Т. 1–3 / red. J. Bierzaneka, J. Kukulka. – Warszawa : Państwowe Wydawn. Naukowe, 1965–1967. – Т. 1. – 313 s.
8. Парнета О. Проголошення та міжнародне визнання Польської держави. «Польське питання» на Паризькій мирній конференції / О. Парнета // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Т. : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – Вип. 3. – С. 194–202.
9. Лопатина О. В. Р. Дмовский и И. Падеревский на мирной конференции 1919 г. в Париже / О. В. Лопатина // История и историография зарубежного мира в лицах : межвузовский сб. науч. статей. – Самара : Изд-во «Самарский университет», 2001. – Вып. V. – С. 137–145.
10. Sprawy polskie na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 r. Dokumenty i materiały. – Warszawa, 1967. – Т. II. – 547 s.
11. Dmowski R. Polityka polska i odbudowanie państwa / R. Dmowski. – Warszawa : Głos, 1998. – Т. 2. – 293 s.
12. Historia dyplomacji polskiej. 1918–1939 / pod red. P. Lossowskiego. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1995. – 733 s.
13. Лопатина О. В. К вопросу определения польско-германской границы на Парижской мирной конференции 1919 г. / О. В. Лопатина // Вопросы зарубежной истории : материалы конф., посвят. 30-летию кафедры зарубежной истории Самарского гос. ун-та. – Самара : Самарский ун-т, 2001. – С. 53–57.
14. Ллойд Джордж Д. Правда о мирных договорах / пер. с англ. под ред. В. Г. Трухановского : в 2 т. – М. : Иностранная лит., 1957. – Т. I. – 655 с.
15. Зашкільняк Л. О. Історія Польщі : Від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Л. : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2002. – 752 с.

Одержано редакцією 01.05.2014

Прийнято до публікації 23.06.2014

Аннотация. Боечко В.Ф. Польско-немецкое противостояние на Парижской мирной конференции 1919 г.: дискуссии о границах. Проанализированы основные проблемы территориального разграничения на Парижской мирной конференции в 1919 г. относительно западных и северных границ Польского государства. На основе анализа достижений современной историографии и имеющейся источниковой базы раскрыто содержание дискуссии относительно определения границ новоформированной Польской республики.

Ключевые слова: Парижская конференция, границы, Польша, Р. Дмовский, территориальное разграничение

Summary. Boiechko V. Polish-german confrontation at the Paris peace conference in 1919: discussions concerning the border. The main problems of territorial delimitation at the Paris Peace Conference in 1919 concerning the western and northern borders of the Polish state are analyzed. The analysis of the achievements of modern historiography and available source base were developed the content of the discussion on the definition of borders newly Polish Republic. The author studied the evolution of the policy the leading European nations concerning of the Polish-German territorial delimitation from supporting Polish claims on the ground of the former German Empire to the gradual containment of Polish territorial appetites. It is found that France has consistently defended the Polish territorial interests, England and the United States adhered to conservative tactics in the Polish-German question. It is proved that the Polish-German border established by the peaceful treaty was a compromise and did not satisfy either Polish or German state.

Key words: Paris Peace Conference, borders, German Empire, Poland, R. Dmowski, J. Paderewski, the European nations, territorial delimitation Polish-German border.